

seves conclusions en aportar, directa –a través de la transcripció i edició de documents– i indirectament –per esment d'altres fonts inèdites que requeririen d'un estudi més extens–, material quantitativa i qualitativament suficient com per marcar l'inici de futures investigacions sobre la temàtica. Alhora, l'especialització de tots dos autors permeten un doble estudi, en contingut i en forma; o dit d'una altra manera: l'obra comprèn el marc historicocultural dels esdeveniments que contenen les fonts, però sense oblidar l'interès que la pròpia escriptura té des del punt de vista filològic, arran de la insòlita pervivència de documents de caràcter privat i sense voluntat literària pertanyents la baixa edat mitjana.

En definitiva, consider un encert la iniciativa dels dos catedràtics de la Universitat de les Illes Balears d'estudiar i donar forma conjunta a una sèrie de diverses fonts que exemplifiquen els vincles de Mallorca amb el món atlàntic i, en concret, amb terres flamenques, i que permeten, a la vegada, endinsar-se en l'estudi particular d'una de les famílies de mercaders que garantiren aquests contactes, com és la dels mallorquins Pont.

BARCELÓ CRESPI, Maria: *Davant la mort. Els rituals medievals a la ciutat de Mallorca (s. XV)*, Palma, Leonard Muntaner Editor, 2019, 312 p.

Gabriel Ensenyat Pujol

Universitat de les Illes Balears

Les actituds davant la mort, com tants altres temes, varen romandre com una qüestió gairebé marginal dins la historiografia europea fins pràcticament els anys setanta del segle passat, quan l'anomenada història social va introduir aquesta temàtica, a partir de l'epicentre francès propulsor de la nova història. La idea central partia de la base que la mort havia tengut al llarg del temps un paper essencial en la configuració de les formes de convivència social. És a dir, que tenia una funció històrica, com posaren de manifest els estudis pioners de Philippe Ariès, sobretot.

A Mallorca han hagut de passar cinc dècades per tenir un estudi d'aquestes característiques, quant a l'abast de la temàtica a escala illenca. Fins ara només n'havien fet al·lusions algunes publicacions molt puntuals o bé d'altres de manera més o menys col·lateral. Val a dir, però, que a casa nostra, encara que amb retard, l'accés a la matèria, a través del llibre que ressenyam, ha tengut lloc per la porta gran. I això ha estat possible tant pel que fa a l'aspecte quantitatiu com al qualitatiu de l'obra. Quantitatiu perquè l'abast documental en què es basa l'estudi és ingent. La feina de recollida de dades és molt més que remarcable, amb un buidat sistemàtic de la documentació susceptible de proporcionar la informació que hom cercava –els protocols notariais en primer lloc–, el qual denota una dedicació d'anys a la recerca, sense plànyer el temps i els esforços que la tasca requereix.

La base del treball és constituïda pel testament, la millor font per entendre l'actitud antiga davant el sepulcre. Conscients de la mort, si aquesta no sobrevenia de manera sobtada, els medievals l'esperaven resignats al llit. El dramatisme que per força l'havia d'acompanyar està al marge del que expressa el document: l'emotivitat, al text escrit, hi és en comptagotes. I, mentrestant, aquelles gents prenen les disposicions oportunes per garantir tant que l'òbit i les exèquies es fessin d'acord amb la pròpia voluntat com que els béns personals seguirien el conducte desitjat pel testador. I és que, com s'ha reiterat, la mort és igualitària, "democràtica". No s'hi pot fer res. O sí: preparar-se'n, penedir-se dels pecats i, per tal d'ajudar l'ànima a recalar com més aviat millor al paradís, practicar la caritat. I és que la por al traspàs, tanmateix inevitable, devia ésser una minúcia davant els que era infinitament pitjor: l'angoixa per la condemna eterna.

A partir d'aquí podem seguir els costums funeraris, el culte i les pràctiques associades, com s'enterrava la gent, les formes de pietat, l'hàbit del difunt i un llarguíssim etcètera d'aspectes que analitza l'obra que ressenyam. De la lectura, aviat podem extreure conclusions que, sense trencar el que suara hem dit sobre el caràcter igualitari de la mort, en matisen algun aspecte. Per exemple, encara que la mort iguala, el ritual, l'abillament del difunt, el soterrament dins un taüt o sense, el lloc d'enterrament o la manera d'ajudar l'ànima al més enllà (misses, deixes...) no deixen de remarcar sovint les diferències d'estatus que hi havia hagut en vida, com molt bé remarca l'autora quan analitza aquests aspectes.

Que la mort constituïa una part més de la "vida social" ho testimonia la cerimònia pública i organitzada que es feia arran del sepeli. Sovint, aquesta, és austera: aquí és fàcilment perceptible la prèdica dels mendicants, a qui tan lligats estaven els ciutadans –basta veure el predomini dels enterraments als dos grans convents de mendicants de la ciutat de Mallorca, Sant Domingo i Sant Francesc. És l'agonitzant qui organitza com ha de discórrer tot el que gira entorn de l'enterrament, a partir d'un protocol establert, amb un ordre cristià i consuetudinari, l'únic possible: no es concep que el trànsit al més enllà no es dugui a terme sense passar pel sedàs de la fe, complint-ne tots els requisits. Botar-se'l, simplement, no es contempla. El cerimonial és públic, com hem dit, i, per tant, ningú no el pot transgredir sense atendre's a les conseqüències, en el cas que algú ho hagués volgut fer així.

El caràcter social de la mort també es posa de manifest després de l'enterrament. El convit n'és una bona mostra, una reminiscència ancestral que arriba a l'edat mitjana i la sobrepassa, en molts llocs fins avui. A cavall entre aquest aspecte i la caritat tenim el costum mallorquí de depositar els dies de Tots Sants i dels Morts pans sobre les tombes perquè se'n servissin els pobres que prèviament havien pregat per l'ànima del difunt. (Diguem, de passada, que pràctiques d'aquest tipus estan a les antípodes d'altres d'actuals i importades, angoixants, que tots tenim present). D'altra banda, amb tots aquests episodis relacionats amb l'endemà de les exèquies funeràries, no s'acaba encara amb el lligam entre el difunt i el seu entorn: hi ha la lectura del testament, la indumentària del dol, les despeses que cal satisfer als qui han intervingut en els aspectes materials del procés, etc. Tot això resta magníficament documentat i exposat de manera ordenada al llarg del llibre.

Així mateix les deixes constituïen un altre aspecte, no precisament menor, relacionat amb la mort. Els llegats pietosos i caritatius ocupen sempre una bona part de l'extensió del testament, ja que és molt freqüent que hom vulgui fer participar dels béns que ha posseït, encara que a vegades sigui testimonialment (i altres vegades no tant), els principals

centres religiosos (la Seu, esglésies parroquials i d'altres, convents, monestirs, etc.). També és present la caritat envers els desvalguts, especialment els hospitals i els col·lectius de pobres vergonyants, donzelles per maridar i captius per redimir.

Com sabem bé, i l'autora del llibre ho remarca, la familiaritat amb la mort era una constant d'aquells durs temps medievals, que encara es va fer més palesa a partir de les grans pestes de la tardor medieval. D'aquí l'"èxit" que tengué la representació al·legòrica de la mort, present en la iconografia en forma d'esquelets descarnats i altres formes que intervenen en el món dels vius. També és l'època del ball repulsiu de la dansa mortuòria, de les peces musicals que tenen com a protagonista la mort i de la literatura macabra, amb obres teatrals com l'esplèndida representació de la mort mallorquina del segle XVI, anònima. Tot plegat estava pensat perquè el fidel pogués acostumar-se a una realitat amb la qual convivia. De fet, el cementeri feia part de l'església, el que representava una connexió a tots els nivells entre aquest món i l'altre.

Un últim mèrit del llibre és que el seu resultat no s'acaba amb la publicació de l'obra. Els centenars de testaments enumerats al final permeten ulteriors recerques a qui estigui interessat a aprofundir sobre un determinat tema. I permeten fer-ho amb l'avantatge (enorme avantatge!) de tenir a mà la referència documental, de poder anar a tir fix. Aquesta relació té un valor immens per a l'investigador, més i tot si tenim en compte les presses i la immediatesa que predominen avui dia a l'hora d'investigar. Una circumstància que no sempre és deguda a l'investigador, ja que aquest es troba constret per terminis i imperioses necessitats curriculars si vol treure alguna mena de profit acadèmic al treball, cosa, d'altra banda, ben legítima. Per sort, en aquesta ocasió la tasca s'ha pogut dur a terme al marge d'aquests imperatius i això es nota dels de la primera línia del llibre fins a la darrera. Sens dubte ens trobam davant una obra de referència sobre la mort a la Mallorca medieval, el segle XV especialment, que omple un buit historiogràfic pendent. I sobretot l'omple amb un dedicació i una dignitat que demostren que el medievalisme mallorquí, personificat per a l'ocasió en la professora Maria Barceló Crespi, és capaç d'assolir fites d'alçada, que res no tenen a envejar a la millor recerca estatal o internacional que s'hagi fet i es fa sobre la matèria.

DOMINGO PONS, Antoni: *La ciutat tancada*, Alcúdia, Ajuntament d'Alcúdia, 2019, 217 p.

Miquel Josep Deyà Bauzà

Universitat de les Illes Balears

Hi ha localitats que han aconseguit una personalitat ben marcada. Aquest fet no pot ser sols imputable a condicions geogràfiques, històriques o altres, sinó també a que la consciència de pertinença ha estat i està ben marcada en els seus habitants i en la seva elit intel·lectual. Alcúdia n'és, a escala mallorquina, un clar exemple. De les seves condicions geogràfiques derivades de la seva badia, de la murada medieval, renaixentista